

AZ ANGOL NEM-V2, SVO SZÓREND KIALAKULÁSÁNAK EGY ÚJABB MEGKÖZELÍTÉSE

JANCSÓ MIKLÓS

Az angol nyelv egyedülálló a germán nyelvek között abban a tekintetben, hogy elvesztette a germán nyelvekre általánosan jellemző V2-szórendet. Ezt az irányadó nézeteket tükröző források általában a nyelv belső fejlődési tendenciáival magyarázzák.

További fontos nyelvfejlődési esemény a dominánsan SOV szórend SVO-vá válása, ahol az uralkodó vélemények szintén belső fejlődési tendenciákat valószínűsítene (Stockwell–Minkova 1991, Lightfoot 1979, Kiparsky 1997).

Ennek a cikknek a célja egy olyan lehetséges modell bemutatása, amely – legalább bizonyos típusú mondatokra és bizonyos körülmények között – alternatív megoldást nyújthat mindkét nyelvfejlődési eseményre. Az eltérő modell lényege az óskandináv dialektusokkal való kontaktus által kiváltott hatás, mely bizonyos típusú mondatok generációk közötti újraelemzéséhez vezethetett, és amely magyarázatot nyújthat arra a rendkívül érdekes tényre, hogy a mai angol nyelv szórend tekintetében (nem-V2, SVO) eltér legközelebbi rokonaitól, hiszen például a holland és a német megőrizte mind a V2, mind az SOV szórendet; de a skandináv nyelvektől is (melyek elődei a modell értelmében a változás lehetséges elindítói voltak) különbözik, mivel azok általánosságban SVO, V2 szórendet mutatnak.

A cikk a következőképpen épül fel: az első fejezet meghatározza a V2 jelenségének, valamint az SOV és SVO különbségének a fogalmait a germán nyelvekben. A második fejezet megvizsgálja az óangol és az óskandináv szórendet, és egyben javaslatot tesz egy eltérő megközelítésre. A harmadik fejezet leírja a változás lehetséges mechanizmusát mellékmondatokban. A negyedik fejezet – egy eltérő módszerekkel operáló, mégis az eddigiekkel következtetések tekintetében összecsengő elmélet keretében – leírja a változás lehetséges mechanizmusát főmondatokban. Az ötödik, összefoglaló fejezet röviden összegzi a leírtakat.

1. Bevezetés: mi a V2, és miben különbözik az SOV az SVO-tól?

Vizsgáljuk meg ezeket a kérdéseket az angol, a német (mint az angol nagyon közeli, szintén a nyugati germán ágba tartozó rokona) és a svéd (mely

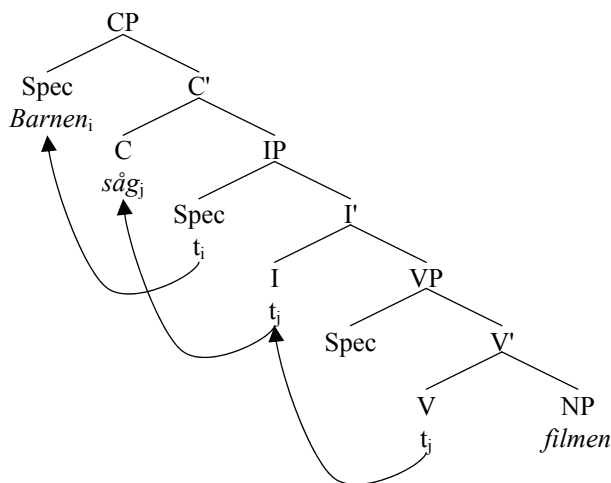
modernkori leszármazottja az óangollal kapcsolatba kerülő óskandináv nyelv-járásoknak) segítségével!

Az elemzésben Sten Viknernek a *Verb Movement and Expletive Subjects in the Germanic Languages* (1995) c. művében felvázolt elméleti keretét használom.

1.1. A V2

A V2 tulajdonság általánosan jellemző az összes múltbéli és modern germán nyelvre, kivéve a mai angol nyelvet. Lényege a ragozott ige mozgása a mondat második helyére főmondatban, ami azt jelenti, hogy az inflexiós morfémát hordozó ige a C_0 helyre mozog. A CP specifikálójának a helyét lényegében bármely mondatrész betöltheti. Ez igen gyakran az alany, de nem szükségszerűen. Ez így történik pl. a svédben:¹

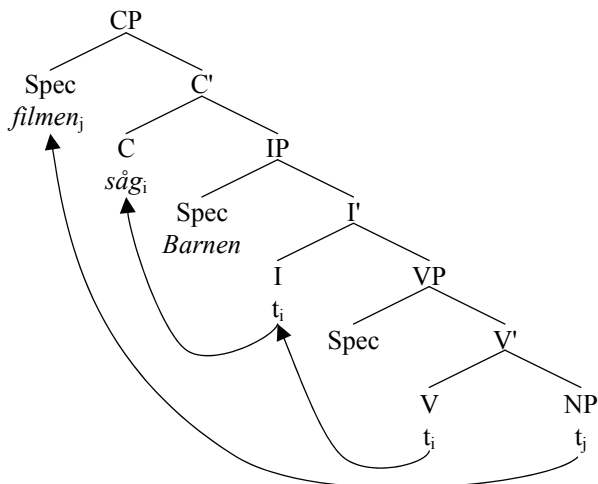
- (1) *Barnen såg filmen.*
 children.the saw film.the
 'A gyerekek látták a filmet.'

Mivel nem szükségszerűen az alany áll a CP Spec-jében, lehetséges a következő V2-szórend is:

¹ A példamondatok glosszafordításai – mind az óangol, mind az óskandináv, mind a modern skandináv mondatokéi – mai angol nyelven szerepelnek. Ezt a világosabb szórendi megfeleltetések indokolják.

- (2) *Filmen såg barnen.*
 film.the saw children.the
 'A filmet látták a gyerekek.'

Wh-mozgatás esetén is az (1) és (2)-ben bemutatott jelenséggel van dolgunk; ahogy ez (3)-ban² látható, mindhárom nyelvben:

- (3) a. angol: [_{CP} *Which book_i* has [_{IP} *Peter* [_{VP} *read t_i?*]]]
 b. német: [_{CP} *Welches Buch_i* hat [_{IP} *Peter* [_{VP} *t_i gelesen?*]]]
 c. svéd: [_{CP} *Vilken bok_i* har [_{IP} *Peter* [_{VP} *läst t_i?*]]]

Azonban, ha nem wh-mozgatásról van szó, a V2 az angolban nem működik (4), (5)³:

- (4) a. angol: * [_{CP} *This book* has [_{IP} *Peter* [_{VP} *read.*]]]
 b. német: [_{CP} *Dieses Buch* hat [_{IP} *Peter* [_{VP} *gelesen.*]]]
 c. svéd: [_{CP} *Den här boken* har [_{IP} *Peter* [_{VP} *läst.*]]]
 (5) a. angol: * [_{CP} *Maybe* has [_{IP} *Peter* [_{VP} *read this book.*]]]
 b. német: [_{CP} *Vielleicht* hat [_{IP} *Peter* [_{VP} *dieses Buch gelesen.*]]]
 c. svéd: [_{CP} *Kanske* har [_{IP} *Peter* [_{VP} *läst den här boken.*]]]

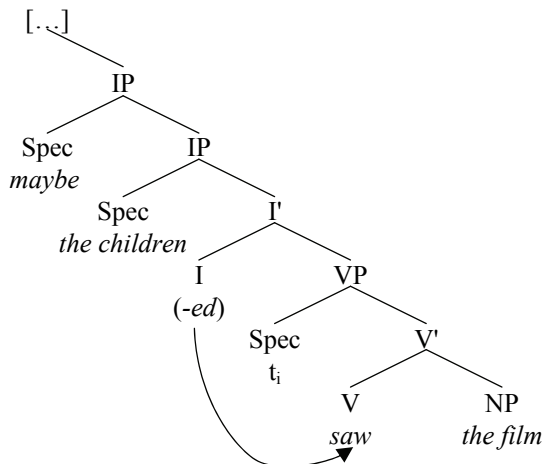
² Mindhárom mondat jelentése magyarul: 'Melyik könyvet olvasta Peter?'

³ (4) jelentése: 'Ezt a könyvet olvasta Peter.'

(5) jelentése: 'Talán olvasta Peter ezt a könyvet.'

Az angolban ilyenkor alany-ige szórend kell, hogy álljon:⁴

(6) *Maybe the children saw the film.*

Az angolban tehát a finit ige nem mozog C-be, de még V-ből I-be sem. Ez az oka a V2-tulajdonság hiányának.

Mellékmondatokban, amikor a C₀-helyen a mondatbevezető (complementizer) áll, a V2-mozgatás általában nem lehetséges.⁵

1.2 Az SOV–SVO különbség

Az SOV–SVO különbség a germán nyelvekben azt jelenti, hogy mellékmondatban, amikor a főmondatokra jellemző V2-mozgatás nem következhet be, a tárgy SOV szórend esetén az ige előtt áll, SVO esetén pedig az ige után.

Az angol és a svéd (SVO), valamint a német (SOV) közötti különbség az IP és a VP eltérő szerkezetéből adódik:

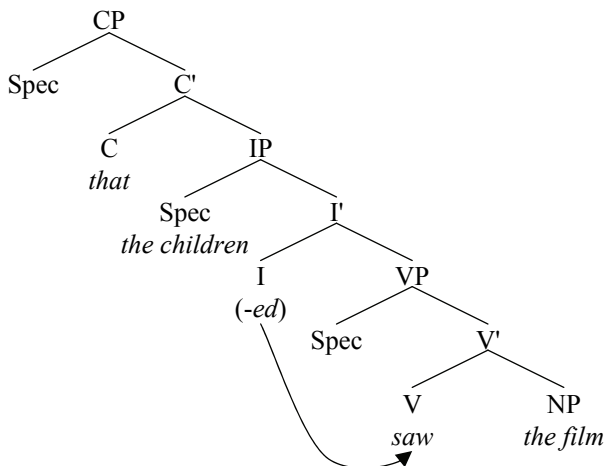
(7) Angol: SVO

...that the children saw the film

'...hogyan látták a filmet'

⁴ És a *maybe* adjungálódik az IP-szinthez.

⁵ Vannak azonban bizonyos esetek (nem az angolban) – és ezeknek az alábbiakban óriási jelentőségük lesz – amikor C₀-helyen álló mondatbevezetővel együtt is lehetséges a V2.

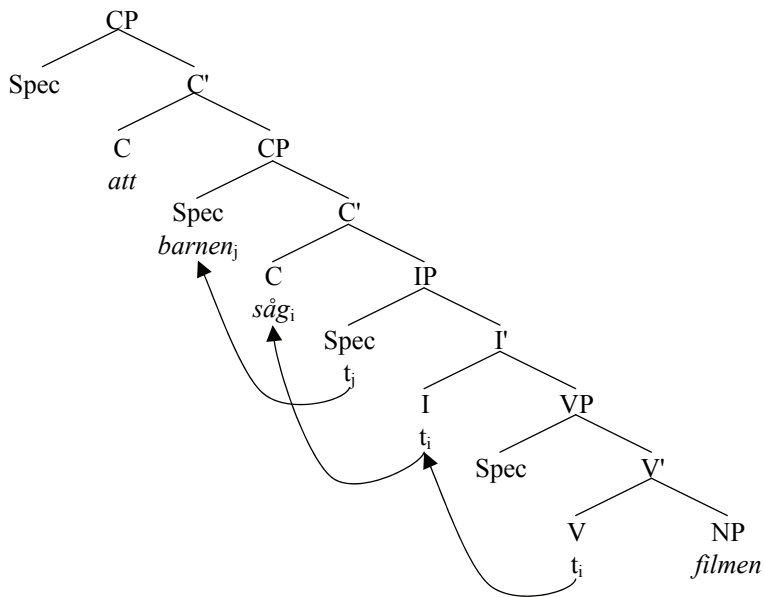

(8) Svéd: SVO

...att barnen såg filmen

...that children.the saw film.the

'...hogy a gyerekek látták a filmet'

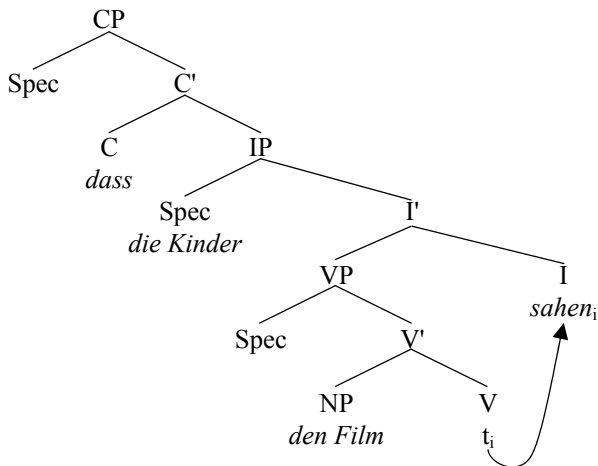

(9) Német: SOV

...*dass die Kinder den Film sahen*

...that the children the film saw

'...hogy a gyerekek látták a filmet'

Főmondatokban azonban, ha az alannyal kezdünk, a német nyelv V2-mozgatása miatt (a svédben ilyenkor a V2 „üres mozgatóst”⁶ eredményez, az angolban pedig nem történik V→C→I mozgatás) ezek a különbségek elfedődnek, és úgy néz ki a felületes szemlélő számára, mintha mindhárom nyelv egyöntetűen SVO lenne. Ezt nevezi Vikner (1995) angol-skandináv-német fonetikai illúziónak.

(10)

	Alany	Ige	Tárgy
Angol	<i>The children</i>	<i>saw</i>	<i>the film.</i>
Svéd	<i>Barnen</i>	<i>såg</i>	<i>filmen.</i>
Német	<i>Die Kinder</i>	<i>sahen</i>	<i>den Film.</i>

A három mondatnak – természetesen – háromféle szerkezete van:

⁶ Üres mozgatósnak (vacuous movement) nevezzük az olyan mozgatóásokat, melyek a felszíni szerkezet szörendjében nem okoznak változást egy mozgatózás nélküli változathoz képest.

(11)[_{CP} [_{IP} *The children (-ed)*]_i [_{VP} *saw_i the film.*]]]

(12)[_{CP} *Barnen_i såg_j* [_{IP} *t_i t'_j* [_{VP} *t_j filmen.*]]] = (1)

(13)[_{CP} *Die Kinder_i sahen_j* [_{IP} *t_i* [_{VP} *den film t_j.*] t'_j]]

Láthatjuk, hogy az angol és a svéd között az alapvető különbség a V-ből I-be mozgatás; illetve ebből következően a V2-tulajdonság megléte vagy hiánya. Az angol és a német szórend közötti különbség ettől több, nemcsak a V-ből I-be mozgatás, illetve a V2 a különbség, hanem az I₀ és a VP sorrendisége is. A svéd és a német szórend közötti különbséget pedig csupán ez utóbbi, tehát az I₀ és a VP sorrendisége adja.

Érdekes, hogy e tulajdonságok tekintetében pontosan a két genetikailag közelebb álló nyelv – az angol és a német – áll a legmesszebb egymástól. Az eredetileg egymástól jobban különböző nyelvek – az angol és a svéd – váltak tehát hasonlóbbá egymáshoz, és ennek oka – minden bizonnyal – a nyelvi érintkezésből eredő hatás.

A jelenleg legtöbbek által irányadónak tekintett szakirodalom azonban általában máshol vizsgálódik.⁷

⁷ Uralkodó nézetek az angol SVO, nem-V2 szórend kialakulásáról:

Közös tulajdonság az alábbi szerzőkben, hogy az angolban a V2 megszűnését, valamint az OV→VO változást főképpen egy endocentrikus, a nyelv belső fejlődési tendenciáiból következő eseménynek tekintik.

Fischer et al. (2000) a V2 tulajdonság elveszését egyértelműen az ige morfológiai szegényedésének tulajdonítja. Az alany egyeztetéséhez szükséges morfológia egy, az IP-területen található fejben lakozik. Fischer és szerzőtársai szerint a morfológia szegényedésével megszűnik a V-ből I-be mozgatás, és ezért a további I-ből C-be való emelés is, ami pedig a V2 lényege. (Kivéve persze a wh-mozgatást kísérőt.) Ez az indoklás azonban önmagában nem lehet elégséges, mivel a skandináv nyelvekben talán még szegényesebb az igei morfológia, és mégsem szűnt meg sem a V-ből I-be mozgatás, sem a V2.

Stockwell és Minkova (1991) szerint az OV→VO változásért az angolban a nehéz tárgyak, valamint az utógondolat-szerű elemek (pl. vonatkozó mellékmondat, mellérendelések, stb.) felelősek (lásd a (24)-es példát). Stockwell szerint a beszélőkben felgyülemlenek a bizonyítékok az ilyen típusú mondatok létezéséről, mígnem egy ponton a beszélők arra a következtetésre jutnak, hogy a VO felszíni szerkezetű mondatok lehetségesek nagy általánosságban, így a mélyszerkezet áttelemezése következik be.

Lightfoot (1979) is osztja ezt az érvelést, és azt állítja, hogy az új szórend fokozatosan áterjedt egyre könnyebb tárgyakra is, talán valamiféle kezdeti megkülönböztető jelentéssel, ami aztán elhomályosult.

Véleményem szerint ez a tényező valóban szerepet játszhatott a változásban, mivel azonban az angol legközelebbi rokonai következetesen SOV-t mutatnak, annak ellenére, hogy ott is megvannak az említett posztverbalis elemek, ez nem lehetett egyedüli ok.

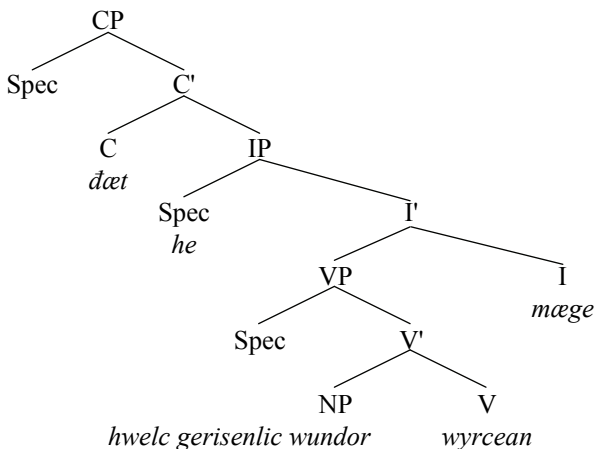
2. Az óangol és az óskandináv szórend az SOV-SVO, illetve a V2-tulajdonság szempontjából

2.1. Az óangol szórend

Modellünk magyarázatához kiindulópontnak kell vennünk, hogy a korai óangol uralkodóan SOV szórendű volt.⁸ Ezt, mint tudjuk (1.2.), a germán nyelvekben a mellékmondatok vizsgálatával állapíthatjuk meg:

(14)(Fischer et al. 2000: 140. o., CP⁹ 17.119.9)

ðæt he hwelc gerisenlic wundor wyrcean mæge
 that he some suitable wonder work may
 'hogy valami alkalmas csodát tegyen'

Főmondatokban a már megismert (1.1.) mozgások hatására V2-szórend jön létre.

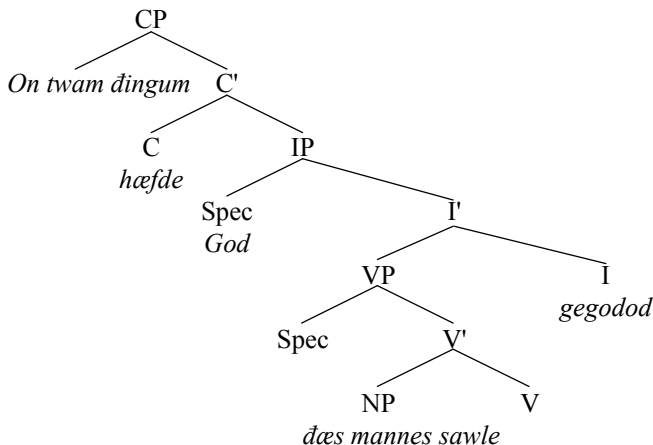
Kiparsky (1997) az OV→VO változásért főképp az NP-k esetvégződéseinek lekopását teszi felelőssé. Ez szintén meggyőzően hangzik, a germán rokonnyelvekben azonban túl sok ellenpélda van, ahol a szintén nagymértékű morfológiai erózió mellett semmilyen szórendi változás nem következett be.

⁸ Mind a mai napig a legtöbb elemzés elfogadja azt a véleményt, hogy az óangol SOV mögöttes szórenddel rendelkezett. Az egyik legjelentősebb munka ebben a tárgyban Pintzuk és Kroch (1989) Beowulf-elemzése. Az SOV-szórend egyik legfontosabb bizonyítéka náluk a költemény metrikus elemzése. Az SOV természetesen csak mögöttes szórendet jelent; Pintzuk és Kroch is beszél például a nehéz tárgyakkal létrejött felszíni SVO-szórendről.

⁹ CP= Sweet, H. 1871. *King Alfred's West Saxon Version of Gregory's Pastoral Care*

(15) (Fischer et al. 2000: 118.o., *ÆC Hom I*¹⁰, 1.20.1.)

On twam ðingum hæfde God ðæs mannes sawle gegodod.
 on two things had God the man's soul endowed
 'Két dologra szánta Isten az ember lelkét.'

2.2. Az óskandináv szórend

Ekkora idő távlatából és írásos emlékek hiányában lehetetlen közvetlenül megmondanunk, pontosan milyen lehetett az angolszász lakossággal érintkezésbe kerülő skandináv törzsek fő- és mellékmondatainak szerkezete. Hozzáférhetünk azonban óskandináv monográfiákhoz – például Faarlund *The Syntax of Old Norse* c. munkájához (Faarlund 2004) –, melyek megközelítően jó adatokat tartalmazhatnak ehhez a témához; illetve ismerjük a skandináv nyelvek újabb kori fejlődését, amely szintén segíthet bennünket bizonyos következtetések levonásában.

2.2.1. Óskandináv mellékmondatok

Faarlund (2004) kizárja mellékmondatokban a CP Spec-jébe való topikalizáció lehetőségét. Azt állítja (és ez megegyezik a mai angolra általában javasolt elemzési móddal), hogy az óskandináv mondatbevezetővel ellátott mellékmondatban – mely I₀-VP sorrendű – a finit ige nem mozog feljebb I-nél,

¹⁰ *ÆC Hom I* = Clemoes, P. 1997. *Ælfric's Catholic Homilies: The first series*

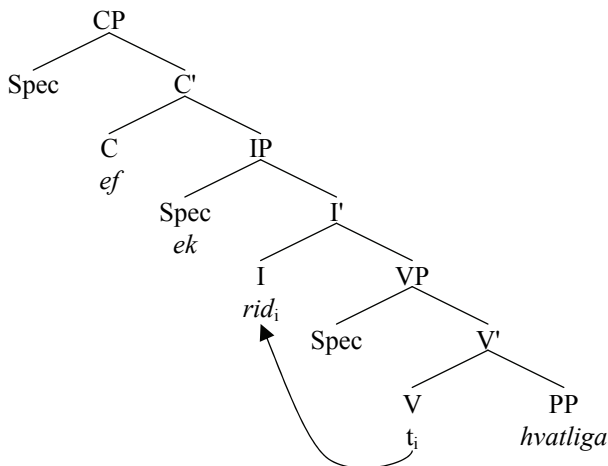
mivel a C_0 pozíciót a mondatbevezető tölti be, és így az alany az IP Spec-jében van.¹¹

(16)(Faarlund 2004: 245, Nj¹² 290/14)

ef ek rið hvatliga

if I ride fast

'ha gyorsan lovagolok'

Van azonban egy jelenség bizonyos mai skandináv nyelvekben – legfőképpen az izlandiban¹³, de az összes többi skandináv nyelvben is többé-kevésbé kimutathatóan – amely megteremti a mellékmondati V2 – azaz a finit ige C_0 -ba mozgatásának, és egy másik mondatrész CP Spec-jében való topikalizációjának – lehetőségét. Ez az úgynevezett C-rekurzió (Vikner 1995).

¹¹ A jelen dolgozatban bemutatott modell szempontjából nagyon kedvezőtlen lenne azonban elfogadni Faarlundnak ezt az állítását, és – mint látni is fogjuk a későbbiekben – ezt nem is teszem, hanem helyette Vikner C-rekurziós elméletét fogadom el.

¹² Nj= Jónsson, F. (szerk.) 1908. *Brennu-Njáls saga*. Halle

¹³ A mai izlandi nyelv rendkívül konzervatív természete évszázadokig tartó elszigeteltségének tudható be. Szinte azt lehet mondani, hogy megőrizte a legtöbb vikingkori vonását.

Vikner könyvében sok példát felhoz erre a skandináv nyelvekből. Állítása szerint (Vikner 1995; valamint lásd Fischer et al. 2000) minden mondatbevezetővel ellátott mellékmondatban megvalósuló V2-szórend C-rekurzió.¹⁴

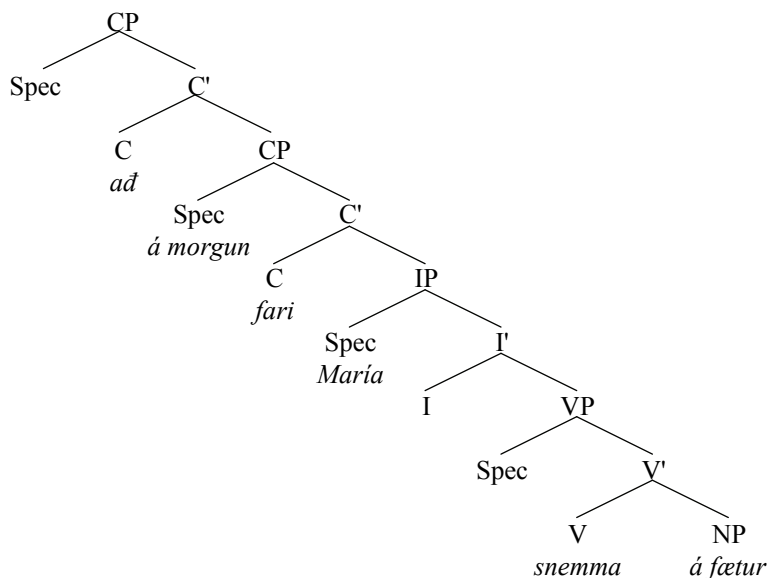
A V2 igazán akkor látható markánsan, ha más mondatrész, nem pedig az alany tölti be a mondatbevezető utáni első helyet.

(17) Izlandi: (Vikner 1995: 72, Rögnvaldsson és Thráinsson¹⁵ 1990: 23)

Jón efast um að á morgun fari María snemma á fætur.

Jón doubts about that tomorrow will María get to feet

‘Jón kétli, hogy María holnap fel fog kelni.’

¹⁴ Az egyes skandináv nyelvek azonban különböznek abban, hogy milyen főmondati igék után valósulhat meg a mellékmondatbeli C-rekurzió. Az izlandi minden ige után megengedi, de például a dán és a svéd csak bizonyos, ún. híd-igék után, mint a *veta* ('tudni'), vagy a *påstå* ('állítani').

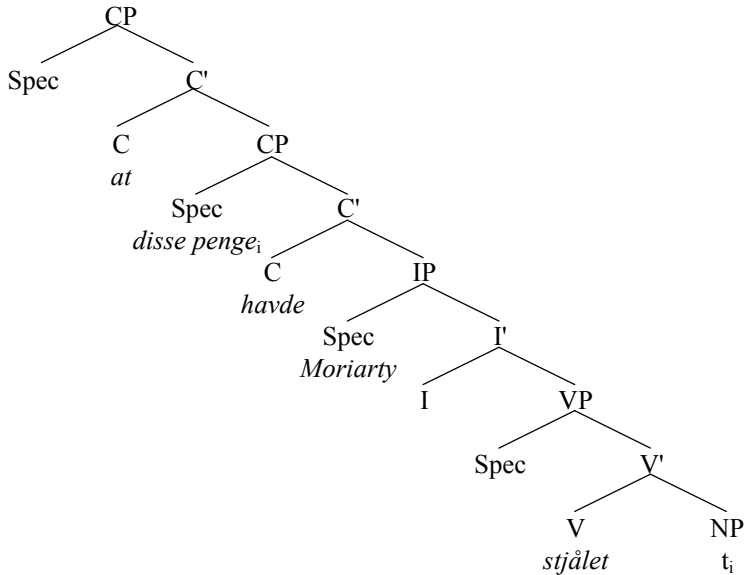
¹⁵ Rögnvaldsson, Eiríkur – Höskuldur Thráinsson 1990. On Icelandic word order once more. In Joan Maling – Annie Zaenen (szerk.) *Modern Icelandic Syntax*. Syntax and Semantics 24. San Diego, Academic Press.

(18)Dán: (Vikner 1995: 71)

Watson påstod at disse penge havde Moriarty stjålet.

Watson stated that this money had Moriarty stolen

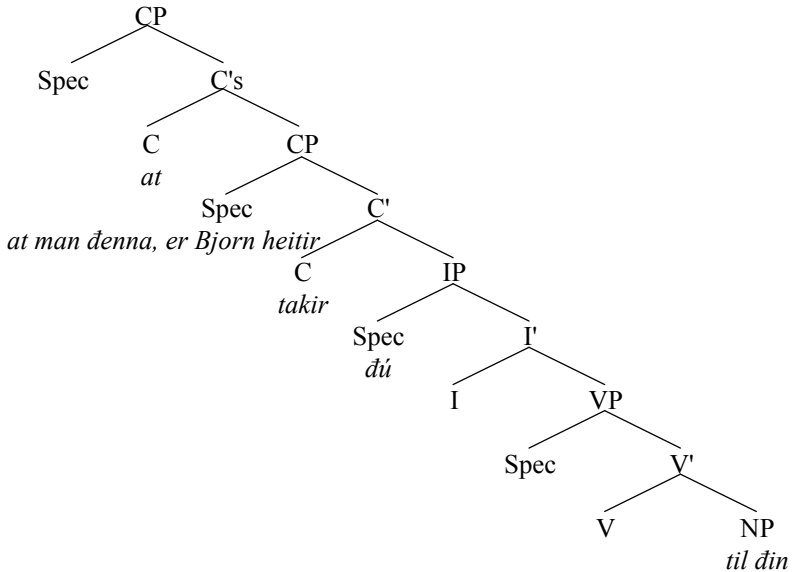
'Watson azt állította, hogy ezt a pénzt Moriarty lopta.'

A Faarlundtól 3.2.1. legelején idézett állítás ellenére azonban magánál Faarlundnál is – bár ő elsiklik fölöttük – találhatók olyan mondatok, melyek megengedik a Vikner által a skandináv mellékmondatokra javasolt C-rekurziós elemzést:

(19)(Faarlund 2004: 252, Nj. 398.2.)

Dat wil ek, at man denna, er Bjorn heitir, takir dū til dīn
 that want I, that man-this, that Bjorn is-called, take you to you
 'Azt akarom, hogy azt az embert, akit Bjornnak hívnak, vidd magadhoz.'

A mellékmondati rekurzív CP által kínált elemzési lehetőséggel élve tehát láthatjuk, hogy a mellékmondatok a mondatbevezető után V2 szórendűek voltak. És azok is, mind a mai napig, hiszen a jelenkori skandináv nyelvekben igen nagy gyakorisággal lehet ezzel a mondattípussal találkozni. A részletesebb elemzésre azonban jelen dolgozat terjedelme nem ad lehetőséget.

2.2.2. Óskandináv főmondatok

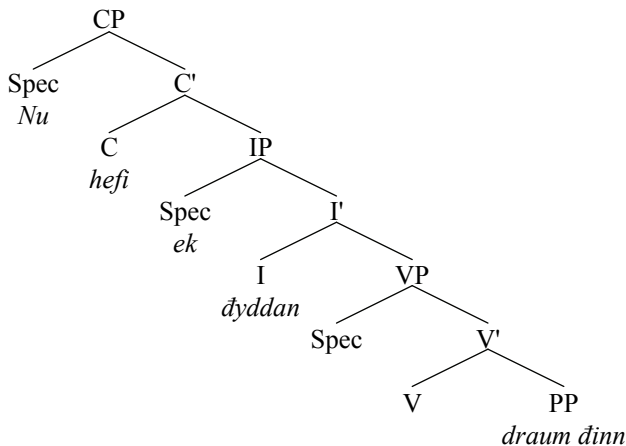
A főmondatok V2, SVO szerkezetűek voltak.

(20)(Faarlund 2004: 64, Gunnl.¹⁶ 516.)

Nu hefi ek ðyddan draum þinn.

now have I interpreted dream yours

'Most már megfejtettem az álmodat.'

Ez megegyezik az 1.1. alatt bemutatott germán főmondati szerkezettel.

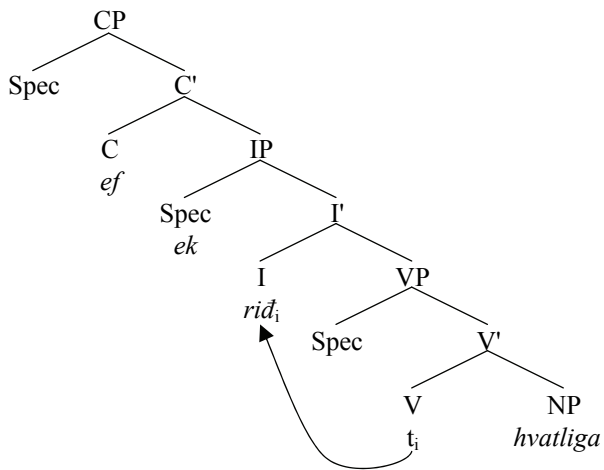
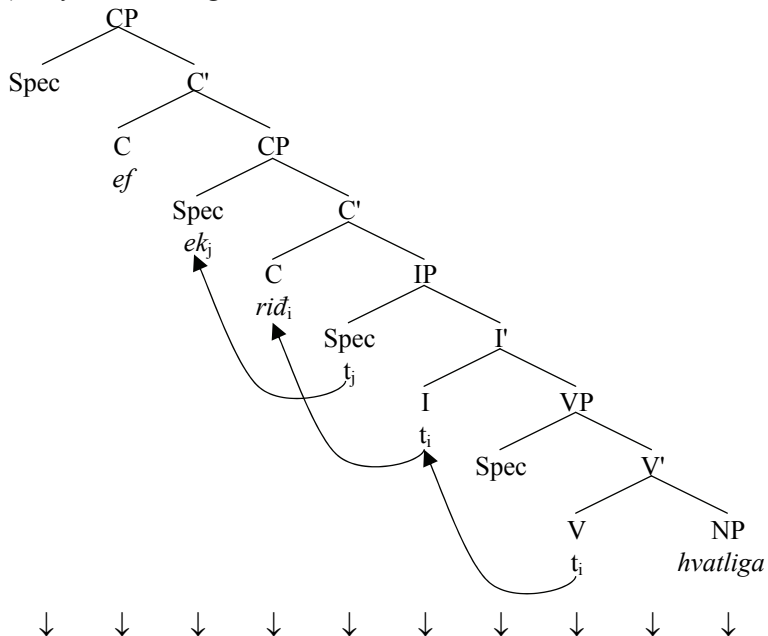
3. Az óangol és az óskandináv mellékmondatok találkozása és az ennek hatására lehetségesen bekövetkező szerkezeti ártéltelmeződés

Amikor az angolszász és a skandináv beszélők a szoros nyelvi együttélés állapotába kerültek egymással, főleg a VIII-X. század folyamán, a skandináv nyelvűeknél két generáció között a C-rekurzív mellékmondatok alábbi újraelemzése következhetett be:

¹⁶ Gunnl.= Jónsson, F. (szerk.) 1916. *Gunnlaugs saga ormstungu*. København.

3.1. Az óskandináv mellékmondat újraelemzése

(21=16) ...*ef ek rið hvatliga*

A fentiek szerint vagy törlődött, vagy inaktivizálódott az alsó CP-szint. Bármelyik is következett be, ez mindenesetre magyarázattal szolgálhat arra, hogy hogyan veszítették el az anglicizálódó skandináv beszélők a V2 szórendet mutató mellékmondataikat.

A változás lényege tulajdonképpen az, hogy a korábbi C-rekurzív mellékmondat hajdani variációs lehetőségeinek száma most már egyetlenegyre csökkent: a mondatbevezető után kötelező az alannyal folytatni. Ez egybeesik azzal, és megerősítést nyer azáltal, hogy az angolszász mellékmondat is alanykezdetű (bár SOV).

A változás által feloldott konfliktus abban rejtett, hogy az SOV-szerkezetű angolszász mellékmondat az alannyal kellett, hogy folytatódjon a mondatbevezető után, míg az óskandináv mellékmondatban ezen a helyen többféle mondatrész is állhatott (ld. 17, 18, 19). Mivel a nyelvi együttélés során a skandináv beszélők az alanykezdetű felszíni szerkezetet követték, a redundáns dupla CP szerkezetből az alsó szint funkcióvesztetté vált, ezért törlődött.

3.2. Az angolszász mellékmondat újraelemzése

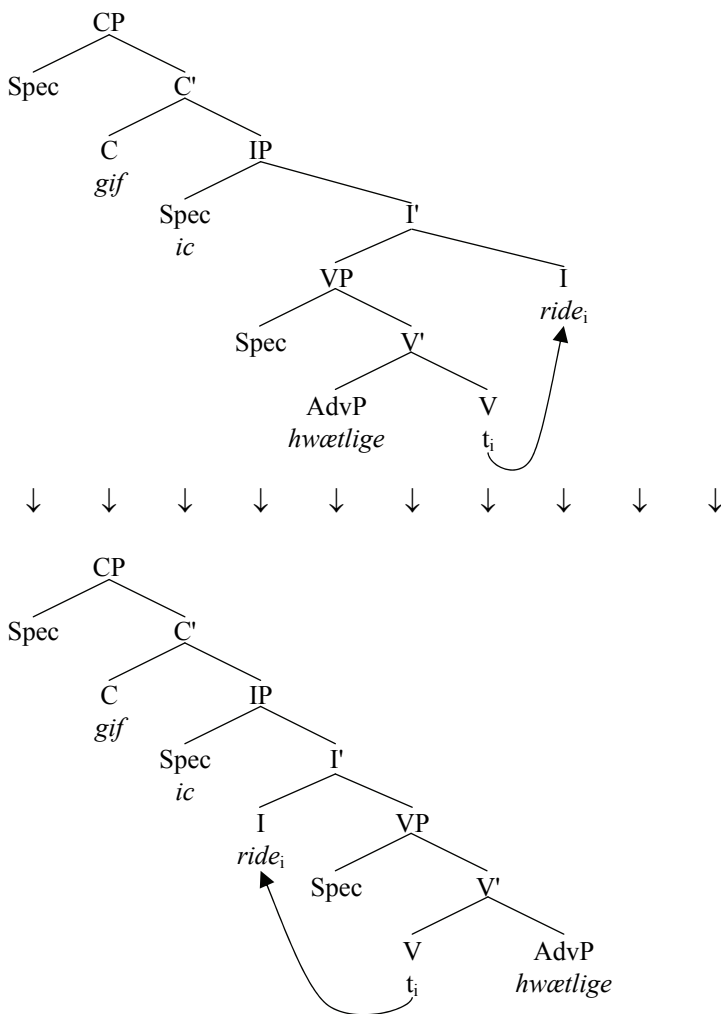
A 4.1.-ben felvázolt változás idején az angolszász mellékmondat is nagy változáson ment keresztül: a fejkezdetű skandináv IP-VP terület hatására a fejkézdű angolszász IP-VP terület is fejkezdetűvé alakult.

Ezzel amilyen mértékben a skandináv mellékmondatok hasonultak az angolszászokhoz, az angolszász mellékmondatok is hasonultak a skandinávokhoz.

- (22) ...*gif ic hwætlige ride*^{17,18}
 ...ha én gyorsan lovagolok
 '...ha én gyorsan lovagolok'

¹⁷ Ezt az egyszerű mondatot én alkottam óangol nyelven, didaktikai célból, a párhuzamosság és az analógia világosabb láttatására, a (16)-ban és (21)-ben szereplő valóban dokumentált óskandináv mondat fordításaként, az általam ismert óangol lexikon és szintaktikai szabályok alkalmazásával. A mondat szigorúan követi a jelen dolgozatban az óangolról leírtakat, és szerkezetileg megegyezik hasonló, az óangolban valóban dokumentált mondatokkal.

¹⁸ Felmerülhet, hogy a *hwætlige* szabad határozó, és ezért nem tükrözi pontosan a kötelező bővítmények mozgatói tulajdonságait. Amint azonban a mai SOV-nyelvekből (például a németből) is láthatjuk, az egyszerű szabad bővítmények – abból a szempontból, hogy balra vagy jobbra állnak – megbízható módon ugyanúgy viselkednek, mint a kötelezők.

A változásban természetesen nem lehet figyelmen kívül hagyni bizonyos „belső tendenciák” szerepét sem, ilyenek például a „nehéz tárgyak”, melyek a mai SOV nyelvekben, így a németben is kiváltják a VO-t.

- (23)...*dass ich habe gesehen einen Mann, der einen roten Hut trug.*
...that I have seen a man that a red hat wore
'...hogya én láttam egy embert, aki piros kalapot viselt.'

És ez már az óangolban is így volt:

- (24)(Fischer et al. 2000: 148, Beo¹⁹ 1154–1155)
Sceotend Scyldinga to scypon feredon [eal ingesteald eorðcyninges].
shooters of-Scylding to ships transported all equipment of-land's-king
'Scyldingi íjászok az ország királyának minden vagyontárgyát hajókra
rakodták.'

Az itt leírt változásra további bőséges gyakorlati példával szolgál – csak más elméleti keretben, eltérő kiindulási pontokkal, de az itt bemutatottakkal azonos konklúziókkal – Fischer, Kemenade, Koopman és van der Wurff *The Syntax of Early English* (2000) c. művének 5. fejezete, mely részletesen bemutatja az óangolban uralkodó SOV és a középagolra egyre fokozódó mértékben jellemző SVO szórendet, és amelyből ebben a munkában a terjedelmi korlátok miatt csak egy példát tudok felhozni (25).

Az óangol mellékmondat tipikus szórendjének illusztrálására legjobb (14), mellyel azonos szerkezetű mondatok tömegével találhatók a legkülönbözőbb óangol szövegekben.

Ahogy azonban Fischer et al. (2000) kifejti, a következő típusú mondatok egyre gyakoribbá váltak a középagol folyamán:

- (25)...*ðet ye mahen ane pine me here.* (St. Juliana 182)
...that you.PL may alone torture me here
'...that only you can torture me here.'

Ez a mondat a (22) alatt felvázolt változást tükrözi (természetesen az ábra második felével megegyező szerkezettel). Az ilyen mondatok létrejöttét pedig véleményem szerint a (21) alatt bemutatott óskandináv mondat által képviselt analógia tette lehetővé. Azt pedig csak megismételni tudom itt, hogy az óskandináv mellékmondatban az okozhatta az alsó CP-szint törlődését, hogy az angolszász mellékmondat csak az alannal folytatódhatott a mondatbevezető

¹⁹ Beo = *Beowulf*. In Krapp G. P. – Dobbie E. V. K. (szerk.) 1931–1953. *The Anglo-Saxon Poetic Records: A Collective Edition*. (6 kötet) New York, London, Columbia University Press.

után, így a rekurzivitás redundáns jeggyé vált. Mindkét változásra igaz tehát, hogy csakis a másik feltételezésével együtt képzelhető el.²⁰

3.3. Összefoglalás

E fejezet összefoglalásaként elmondhatjuk, hogy a mellékmondatok változására felállított modell szerint a két közeli rokonságban álló nyelv érintkezésekor olyan, a két nyelv összezsírozódását szolgáló változások következtek be, amelyek keretében mindkét nyelvi közösség – generációk közötti újraelemzés útján – igyekezett megtalálni azokat a minimális változtatásokat a saját nyelvében, melyeknek révén a másik közösség számára nagymértékben könnyebbé válik ennek a nyelvnek az értése (és elsajátítása). A változás útja tehát egyfajta kompromisszumkeresés a két nyelvváltozat stratégiai között, az UG paraméter-beállításainak legminimálisabb változtatásain keresztül. Hogy ez hogyan történhetett, azt a fenti (21) és (22) ábrák világosan mutatják.

4. Westergaard magyarázata az angol főmondati V2-t ért hatásra²¹

A dolgozatnak ebben a részében elsősorban Marit Westergaard (2009) érvelését fogom felhasználni, aki *Word Order in Old and Middle English* című cikkében (az általam a mellékmondatok terén Vikner nyomán felvázoltakhoz

²⁰ Esetlegesen kritikaként fogalmazódhat meg, hogy a dolgozat figyelmen kívül hagyja azt a tényt, hogy a mai angol is tartalmaz olyan mondatokat, amelyek az itt felvázolt változásokat nem követik (például V2-t megvalósítható, negatív vagy kvantifikált elemet tartalmazó mondatkezdeti frázisok, illetve bizonyos rögzült kifejezések). Ezek azonban mind nyelvi kövületeknek (Fischer et al. 2000) tekinthetők, melyek egy korábbi nyelvállapotot konzerváltak. Történeti elemzésük jelen dolgozat terjedelmében nem lehetséges. (De lásd Fischer et al. 5. fejezetét!)

²¹ A dolgozat 4. fejezete némiképp eltér az eddigiektől. A főmondatok terén bekövetkezett változások tekintetében szinte kizárólag Marit Westergaard *Word Order in Old and Middle English* c. cikkére hagyatkozom; erre azért érzem magam feljogosítva, mert ugyanolyan jellegű kiindulóponttal (rekurzív CP) rendelkezik, mint az én saját, mellékmondatok ütközésén alapuló magyarázatom, továbbá a vizsgálat médiuma is ugyanaz: óangol, illetve skandináv dialektusok. A nagy különbség az, hogy Westergaard a diskurzusjelenségek jellemző közegeivel, a főmondatokkal foglalkozik. Mivel azonban nyelvek/dialektusok huzamos együttélése folyamán többféle nyelvi alakulat konfrontálódhat, mégpedig igen komplex módon, lehetségesnek tartom az itt leírt különböző jellegű változások egymás mellett való működését, esetlegesen bizonyos körülmények közötti együttműködését is. Mindemellett azért is szükségesnek tartottam megemlíteni a Westergaard-elméletet a jelen dolgozat keretein belül, mert a két párhuzamos, bár jelenleg egymással nem feltétlenül mindenben koherensnek látszó elmélet együttes elgondolása a további kutatás szempontjából is hasznos lehet, mégpedig éppen az esetlegesen hiányzó és egyesítő jelentőségű láncszemek felkutatása révén.

hasonló módon)²² a CP-terület többszintű felépítettségével magyarázza a V2 és nem-V2 dolgában tapasztalt szórendi variációt. Különösen hasznos a jelen cikk szempontjából, hogy Westergaard mindezt egy mai norvég dialektussal való összehasonlításban teszi.

4.1. Az ó- és középanyol főmondati V2

Az óangolban találunk mind V2, mind nem-V2 mondatokat:

(28)V2: (Westergaard 2009: 66, Chron A218.565.1²³)

On his dagum sende Gregorius us fulluht.

in his days sent Gregorius us baptism

'Az ő napjaiban Gregorius küldte nekünk a keresztséget.'

(29)Nem-V2: (Westergaard 2009: 72, Law 4 448.5.4²⁴)

and fela ðinga swa gerad man sceal don

and many things such accomplished man shall do

'és sok dolgot kell tenni egy ilyen művelt embernek'

Westergaard, Rizzi (1997)-hez és még sok más szerzőhöz hasonlóan egy összetett CP területet (split CP) feltételez.

A hagyományos felfogással ellentétben (mely azt mondja, hogy a V2-tulajdonság az UG egy paraméterének a +/- beállításától függ) Westergaard a többszintes CP elméletéből kiindulva többféle V2-szórendet feltételez, attól függően, hogy a V2 szórendet megvalósító (tehát C-be mozgó) ige a C-terület pontosan mely nódusába mozog(na). Westergaard szerint azt, hogy az ige a CP-terület mely C-fejébe mozog, elsősorban információ- és diskurzusszerkezeti tényezők határozzák meg. Tehát valószínűleg más C-területen landol az ige, ha lexikális

²² Tudjuk (1.1.), hogy a mai angol főmondat (egyedülállóan az összes germán nyelv között) alapvetően nem V2 szerkezetű.

(26a=4a) angol: *[_{CP} This book has [_{IP} Peter [_{VP} read.]]]

(26b=4b) német: [_{CP} Dieses Buch hat [_{IP} Peter [_{VP} gelesen.]]]

(26c=4c) svéd: [_{CP} Den här boken har [_{IP} Peter [_{VP} läst.]]]

(27a=5a) angol: *[_{CP} Maybe has [_{IP} Peter [_{VP} read this book.]]]

(27b=5b) német: [_{CP} Vielleicht hat [_{IP} Peter [_{VP} dieses Buch gelesen.]]]

(27c=5c) svéd: [_{CP} Kanske har [_{IP} Peter [_{VP} läst den här boken.]]]

A modern skandináv főmondat ugyanúgy alapvetően V2-t mutat, mint az óskandináv, tehát a főmondatok területén az angolban lejátszódott változásra kell koncentrálnunk.

Az angol nyelv történetét vizsgálva, V2 és nem-V2 mondatok keverékét találjuk a kijelentő mondatokban sok évszázadon át, a nem-V2 irányába történő fokozatos fejlődési tendenciával.

²³ Westergaard által megadott forrás.

²⁴ Westergaard által megadott forrás.

(nehéz) igéről van szó, és máshol, ha könnyű igéről (például létige és más kopulák). Szintén más területet használnak az igék a wh-mozgató folyamatán. Ugyanígy függ az igénybe vett C-terület attól is például, hogy az alany teljes főnév (29) vagy névmás (30), valamint attól, hogy a főnév újonnan említett-e a diskurzusban.²⁵ És mindezek a tényezők még kombinálódhatnak is, például (31)-ben.

(30)(Westergaard: 76, Homilies 11.9²⁶)

Nu beoð icumen ða bichumenliche dages and ða haliga dages uppen us.
now are come the acceptable days and the holy days upon us
'Most jöttek el ránk az elfogadható napok és a szent napok.'

(31)(Westergaard: 73, CP 60.17)

Hiora untrymnesse he sceal ðrowian on his heortan.
their weakness he shall atone in his heart
'Erőtlenségüket le fogja ő vezekelni a szívében.'

(32)(Westergaard: 75, Bede²⁷ 48.9-10)

Ne mihton hi nænige fultum æt him begitan.
not could they no help at him obtain
'Nem tudtak ők semmi segítséget nála kikönyörögni.'

Westergaard az óangolban tapasztalt V2-variációt a tromsøi norvég dialektus kérdéseiben létező diskurzusalapú V2-opcionalitás természetével hozza párhuzamba. A tromsøi dialektusban a diskurzusban új wh-elemekkel kötelező a V2:

(33)(Westergaard: 66)

Kor bor de norske studentan når dem er i York?
where live the Norwegian students when they are in York
'Hol laknak a norvég diákok, amikor Yorkban vannak?'

A diskurzusban régi wh-elemekkel azonban opcionálisan nem-V2 is lehetséges:

(34)(Westergaard: 80)

Ka like studentan best i York? / Ka studentan like best i York?
what like students best in York / what students like best in York
'Mit szeretnek a diákok legjobban Yorkban?'

²⁵ Westergaard elméletével megmagyarázható a mai angol ún. reziduális V2-természete is, melynek értelmében, bár a kijelentő mondatok általában nem-V2 természetűek, bizonyos könnyű igékkal, illetve negatív kifejezésekkel V2 szórend valósul meg.

²⁶ Westergaard által megadott forrás.

²⁷ Bede = Miller, T. (szerk.) 1890–1898. *The Old English Version of Bede's Ecclesiastical History of the English People*

Szintén szerepet játszik, hogy a wh-elem egy vagy több szótagú:

(35)(Westergaard: 80)

*Ka slags bøker les du? / *Ka slags bøker du les?*
what kind.of books read you / what kind.of books you read
'Milyen fajta könyveket olvasol?'

(36)(Westergaard: 80)

Ka les du? / Ka du les?
what read you / what you read
'Mit olvasol?'

Westergaard a kérdések területén tapasztalt variációhoz hozzáveszi a *kanskje* (talán) határozót is, amely, ha a mondat élén áll, szintén V2-opcionalitást tesz lehetővé:

(37)(Westergaard: 80)

Kanskje kongen kommer. / Kanskje kommer kongen.
perhaps king.the comes / perhaps comes king.the
'Talán jön a király.'

A *kanskje* után tapasztalt V2-opcionalitást Westergaard az óangolban megfigyelttekkel azonosítja.²⁸

Westergaard egyik legfontosabb állítása az, hogy a V2-variációval kapcsolatos variáció (71.o.) dialektusonként változik. Nagy változatosságot mutat az is, hogy mely nyelvek (pl. izlandi, norvég, dán) mely CP-területi C-fej betöltöttségét követelik meg az egyes típusú mondatokban.

4.2. A dialektusok együttélésének hatása az angolra

Tekintetbe véve a V2-szórend nagyfokú érzékenységét a diskurzus-faktorok változásaira (melyek maguk is igen változékony és sok más tényezőtől függő elemei a nyelvnek), nem nehéz elképzelni, mi történik, ha egymás dialektusát kölcsönösen értő, mégis eltérő módon beszélő népességcsoportok találkoznak, és huzamosan együtt élnek.

Ha igaz az a feltételezés, hogy az óangolban a V2 eloszlása diskurzus-függő volt, valószínű, hogy az olyan durva behatás, mint a dialektusok együttélése nem tett jót ennek a kényes egyensúlynak, és szükségszerűen valamely uniformizálódó irányba tolta a rendszert. Ez az irány pedig a V2 által kifejezhető tartalom szegényedése, végső soron a V2 majdnem teljes eltűnése lett.

²⁸ Részletesen kifejtve a Westergaard-cikkben. Itt sajnos csak utalást tudok tenni; a magyarázó-összehasonlító kifejtés terjedelmi okok miatt nem lehetséges.

4.3. A változás időbelisége

Bech vizsgálatai (Westergaard 2009: 76) szerint a változás ilyen időrendi skála szerint játszódott le:

(38)A V2-szórend (XVS) nem alannyal kezdődő kijelentő mondatban, 5000 főmondat és 19 szöveg vizsgálatára alapozva:

Korai óangol (900–1000)	Késői óangol (1000–1150)	Korai közé pangol (1150–1350)	Késői közé pangol (1350–1480)
71% (391/464)	72,4% (336/502)	53% (266/502)	31% (187/603)

Mint láthatjuk, a V2 gyakoriságának szignifikáns csökkenése csak 1150 után következett be.²⁹

5. Összefoglalás

Amint az előző oldalakon olvashattuk, a változás kulcsát az északi germán dialektusokkal való kontaktusban látom, amely felfogásom szerint döntő mértékben járult hozzá a mellékmondati SOV szórend, illetve a főmondati V2-szórend megváltozásához, és így egyúttal azoknak a további nagy nyelvi változásoknak az elindulásához, melyeknek eredménye a jelenkori angol nyelv lett.

²⁹ A változás időbelisége látszólag az itt felvázolt, a V2 gyakoriságának csökkenésében a skandináv hatásnak szerepet adó elképzelés ellen szól. Talán olyanok is akadnak, akik inkább a normann behatást tennék felelőssé a változásért, mivel ez időben látszólag jobban összecseng.

Azonban nem szabad figyelmen kívül hagynunk a következő tényeket:

1. A nyelvi változások az írott anyagokban sokszor csak jóval később, esetleg évszázadok múlva jelennek meg, mivel a köznép nyelvében lezajlott változás később kerül át az írásos presztízs-nyelvbe.
2. A skandináv nyelvi hatás (elsősorban a brit fősziget keleti-északkeleti részén), bár óriási területre terjedt ki, földrajzilag elkülönült az óangol írásbeliség elsődleges központjait adó nyugati szársz területektől. Ezért, bár az ezekben a kulturális centrumokban született alkotások dominánsak az óangol nyelvemlékek között, mégsem valószínű, hogy a nyelv fejlődésében érvényesülő fő tendenciákat képviselték. A skandináv hatást magukon viselő szövegek csak fáziskéséssel, a közé pangol periódusban kezdtek feltűnni.
3. A skandináv dialektusok a közemberek számára érthetők voltak, a normann francia nyelv nem. A skandinávot valószínűleg nem is igazán érzékelték idegen nyelvként abban a korban. A normann franciát csak a nemesség beszélte. Valószínű, hogy jóval több skandináv őslakos is települt be az angolszász területekre, mint normann. Ezért, bár a normann francia nyelv is mind a mai napig ható befolyást gyakorolt az angolra, hatása a skandináv mellett valószínűleg eltörpül.

Ezt az elképzelést két, teljesen eltérő elméleti keretet felhasználó írás (Vikner, illetve Westergaard) támogatja, melyeknél a közös nevező a CP-terület rekurzivitásának a lehetősége. Vikner elméletéből a Fischer és társai által az ó- és középgangol területéről felhozott példák segítségével a CP-rekurzív struktúra átelemezhetőségére következtettem. A CP-rekurzív szerkezet Westergaard által elmagyarázott diskurzus-érzékenysége további motiváció az átelemezés számára, elsősorban a főmondatok terén, és az eltérő módszer ellenére jól illeszthető az előző fejezetekben kifejtettekhez.

Szeretném azonban hangsúlyozni, hogy ez a cikk elsősorban elméleti modell, melyhez korpuszelemzéses munka teheti még hozzá a nagyobb eredményeket.

Felhasznált irodalom

- Faarlund, Jan Terje 2004. *The Syntax of Old Norse*. New York, Oxford University Press.
- Fischer, Olga – Ans van Kemenade – Willem Koopman – Wim van der Wurff 2000. *The Syntax of Early English*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Kiparsky, Paul 1997. *The rise of positional licensing*. In Ans van Kemenade – Nigel Vincent (szerk.) *Parameters of Morphosyntactic Change*. Dordrecht, Foris. 460–494.
- Lightfoot, David 1979. *Principles of Diachronic Syntax*. Cambridge: Cambridge University Press
- Pintzuk, Susan – Anthony Kroch 1989. The rightward movement of complements and adjuncts in the Old English of Beowulf. *Language Variation and Change* 1: 115–143.
- Rizzi, Luigi 1997. The fine structure of the left periphery. In Liliane Haegeman (szerk.) *Elements of Grammar: Handbook of Generative Syntax*. Dordrecht, Kluwer. 281–337
- Stockwell, Robert P. – Donka Minkova 1991. Subordination and word order change in the history of English. In Dieter Kastowsky (szerk.) *Historical English Syntax*. Berlin, Mouton de Gruyter. 367–408.
- Vikner, Sten 1995. *Verb Movement and Expletive Subjects in the Germanic Languages*. New York, Oxford, Oxford University Press.
- Westergaard, Marit 2009. Word order in old and Middle English. *Diachronica* 26/1: 65–102.